

СЕКЦІЯ 1 ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 338.24:327.01

Федяєва М.С.
*кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки
та міжнародних економічних відносин
Херсонського державного університету*

ТЕРМІНОСИСТЕМИ У МЕТОДОЛОГІЇ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ З ЕКОНОМІКИ

Стаття розкриває необхідність системного вивчення питання державного регулювання економіки у контексті економічних, соціокультурних змін, глобалізаційних та інтеграційних процесів, що відбуваються в Україні, зокрема орієнтуванні на європейський вектор розвитку. Дослідження показало, що за останні роки виникла потреба в уточненні загальних принципів підходів, у розробці методів системного і цілісного аналізу економічних явищ та у вирішенні цілого комплексу інших методологічних проблем економічної науки. Аналіз існуючого стану щодо формування терміносистеми поняття «державне регулювання економіки», засвідчив, що чіткий категоріально-поняттєвий апарат дає можливість чітко, зрозуміло викласти (подати) висвітлити (розкрити) результати наукового пошуку, доречно їх використати, обґрунтувати їх теоретичне і практичне значення.

Ключові слова: державне регулювання, дерегулювання, національна економіка, регуляторна політика держави, глобалізація, інтеграційні процеси, економічні процеси.

Федяева М.С. ТЕРМИНОСИСТЕМА В МЕТОДОЛОГИИ НАУЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ ПО ЭКОНОМИКЕ

Статья раскрывает необходимость системного изучения вопроса государственного регулирования экономики в контексте экономических, социокультурных изменений, глобализационных и интеграционных процессов, происходящих в Украине, в частности ориентировании на европейский вектор развития. Исследование показало, что за последние годы возникла необходимость в уточнении общих принципиальных подходов, в разработке методов системного и целостного анализа экономических явлений и в решении целого комплекса других методологических проблем экономической науки. Анализ существующего состояния по формированию терминосистемы понятие «государственное регулирование экономики», показал, что четкий категориально-понятийный аппарат дает возможность четко, понятно изложить (подать) осветить (раскрыть) результаты научного поиска, уместно их использовать, обосновать их теоретическое и практическое значение.

Ключевые слова: государственное регулирование, дерегулирование, национальная экономика, регуляторная политика государства, глобализация, интеграционные процессы, экономические процессы.

Fediaeva Maria. TERMINOSYSTEMS IN METHODOLOGY OF SCIENTIFIC RESEARCHES IN ECONOMY

The article reveals the necessity of systematic study of the state regulation of the economy in the context of economic, socio-cultural changes, globalization and integration processes taking place in Ukraine, in particular, orientation to the European vector of development. The research showed that in recent years there was a need to clarify general principles approaches, to develop methods for systematic and holistic analysis of economic phenomena and to solve a whole range of other methodological problems of economic science. The question of methodology in the field of economic sciences devoted to a number of works, in particular the works Galchinsky A.S., Gacha V.P., Tarasevich V.M. and others. An important place in scientific research is the analysis of general scientific categories, which contributes to the objective study of the problem, fills with new content and approaches the methodology of scientific knowledge in the field of economics. Therefore, the problem of categorical structure in economic studies and the problem of systematization of the conceptual apparatus occupies a prominent place in scientific researches of domestic scientists (Gach V., Ilenkov A., Mocheryn S.). The scientific search has confirmed (confirmed) that the state regulation of the economy is a multifaceted phenomenon, multivariate, multifaceted, and in science is considered in the context of the methodology of various sciences - economics, management, law and social sciences, history, etc. Thus, by constructing a study as a system of clearly subordinated categories, concepts and provisions we can, taking into account all methodological problems of the modern economy, succeed and obtain the scientific novelty of the work of its scientific component (theory and practice). An analysis of the current state of the formation of the terminology system of the concept of "state regulation of the economy", has shown that a clear categorical and conceptual apparatus makes it possible to clearly, clearly describe (submit) to highlight (disclose) the results of scientific research, it is appropriate to use them, to substantiate their theoretical and practical significance.

Keywords: state regulation, deregulation, national economy, regulatory policy of the state, globalization, integration processes, economic processes.

Постановка проблеми. Необхідність системного вивчення питання державного регулювання економіки, широкого використання у вітчизняній економіці міжнародного досвіду, загальнонаукових підходів, розробки сучасної економіки на основі теоретичної системи обумовлюють актуальність методологічних проблем економічної науки.

У контексті економічних, соціокультурних змін, глобалізаційних та інтеграційних процесів, що відбуваються в Україні, зокрема орієнтуванні на європейський вектор розвитку, науковці посилюють увагу до

теоретичних питань. Адже, розширення предметного поля досліджень економічних наук (дослідження в галузі економіки), ускладнення завдань, предмета, інструментарію науки, прискорення темпів її розвитку, нагальна необхідність в швидкому і комплексному втіленні в практику економічної діяльності (економічної сфери, галузі) результатів наукового пошуку визначають (актуалізують) потребу в уточненні загальних принципів підходів, у розробці методів системного і цілісного аналізу економічних явищ та у вирішенні цілого комплексу інших мето-

дологічних проблем економічної науки. Методологічне знання стає необхідним не тільки економістам-дослідникам, але й широкому колу спеціалістів в галузі економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні роки цим питанням – методології в галузі економічних наук присвячено низку робіт, зокрема праці Гальчинського А.С., Гача В.П., Тарасевича В.М. та інших. Про підвищений інтерес до цієї наукової проблеми свідчать теми дисертаційних досліджень виконаних українськими вченими у 2018 році. Це роботи: «Методологічні засади та механізми економічної дипломатії в інтеграції України до світового господарства» (Фліссак, 2018); «Методологія та організація формування інтегрованої звітності» (Нестеренко, 2018); «Методологія управління сталим розвитком агропродовольчої сфери регіону» (Самофатова, 2018); «Методологія та організація аналізу і контролю закупівель за державні кошти» (Письменна, 2018); «Методологія та організація зовнішньоекономічної діяльності підприємства» (Лубенченко, 2018) та інші.

Робота над дисертаційним дослідженням «Розвиток регуляторної політики держави в контексті євроінтеграційних процесів у національній економіці» (2015) [11] засвідчила, що важливе місце в науковому пошуці посідає аналіз загальнонаукових категорій, який сприяє об'єктивному вивченню проблеми, наповнює новим змістом і підходами методологію наукового знання в галузі економіки. Тому проблема категоріальної структури в дослідженнях з економіки та проблема систематизації понятійного апарату посідає чільне місце в наукових дослідженнях вітчизняних вчених (Гач В., Іленков А., Мочерний С.). В більшості своїй вчені розглядають становлення терміносистем як в цілому, так і крізь призму окремих галузей економіки.

Постановка завдання. На основі вище зазначеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає в розкритті поняття «державне регулювання економіки» вітчизняними вченими як окремої терміносистеми методології дослідження в галузі економічних наук [3; 6; 7].

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «державне регулювання» став широко вживаним з середини 90-х років ХХ ст. Зокрема цей термін увійшов у життя завдяки дослідженням економістів, які розглядали питання впливу держави на ринкову економіку. Потім цей термін з'явився у нормативно-правових актах, у тому числі й законах. Проблема визначення соціально-економічної сутності поняття «державне регулювання» має надзвичайно важливе теоретичне і практичне значення і становить основу нормативно-правового забезпечення будь-якої діяльності, будь-якої галузі.

У сучасних економічних словниках [1; 5; 8]:

– державне регулювання економіки – це вплив держави на діяльність господарських суб'єктів і ринкову кон'юнктуру з метою забезпечення нормальних умов для функціонування ринкового механізму, вирішення екологічних і соціальних проблем;

– державне регулювання економіки є цілеспрямованим процесом, що забезпечує підтримку або зміну економічних явищ і зв'язків.

Аналіз вживання терміну «державне регулювання» у науковій та довідковій літературі свідчить про наявність широкого різноманіття думок, існування різних точок зору на регулювання і, зокрема, державне регулювання економіки, яке являє собою систему типових заходів законодавчого, виконавчого, і контролюючого

характеру, здійснюваних державними установами і громадськими організаціями з метою стабілізації і пристосування існуючої соціально-економічної системи до умов, що змінюються [4; 9].

В своїх дослідженнях О. Гальцова характеризує зміст поняття державне регулювання економіки виходить з того, що це система заходів законодавчого, виконавчого і контролюючого характеру, які здійснюють державні структури і громадські організації, і спрямовані на ефективне функціонування національної економіки, стабілізацію економічного і соціального розвитку, узгодження інтересів суспільства й окремих прошарків населення у досягненні стратегічних цілей розвитку національної економіки [4].

Д.М. Стенченко [13] у своїх дослідженнях наголошує, що «державне регулювання – це майже всі функції держави, пов'язані з економічною та економіко-соціальною діяльністю і покликані забезпечити умови функціонування ринкової економічної системи». Теоретичний і практичний аспект державного регулювання розглядає в своїх наукових напрацюваннях С.М. Чистов. На його думку з теоретичного погляду державне регулювання економіки – це система знань про сутність, закономірності, дії, правила застосування типових методів та засобів впливу держави на хід соціально-економічного розвитку, спрямованих на досягнення цілей державної економічної політики [14]. З практичного погляду державне регулювання економіки – це сфера діяльності держави для цілеспрямованого впливу на поведінку учасників ринкових відносин з метою забезпечення пріоритетів державної економічної політики. А суб'єктом державного регулювання економіки стає держава в особі державних органів (президента, парламенту, уряду, місцевих адміністрацій).

У науковому доробку вчених Гальцової О.Л. відсутнє пряме визначення поняття «державне регулювання економікою», а визначено, наприклад, його різноманітні форми, методи, засоби, шляхи реалізації, зокрема виділено соціально-економічне прогнозування через антимонопольну політику і розвиток конкуренції, державну стандартизацію, метрологію і сертифікацію, систему оподаткування інші форми регулюючого впливу держави визначають [5].

Вчені зазначають, що одним із напрямів державного впливу на становлення економіки є державне регулювання, що базується на правовій організації ринкової економіки, при цьому враховуються і складові планування всіх організаційних форм роботи, тобто організаційно-технологічне забезпечення на різних рівнях планування, і регулювання через комплекс організаційних, контрольних заходів загальним державним контролем, проведення системних заходів щодо стимулювання підприємницької діяльності і реальною підтримкою малого і середнього бізнесу.

Учені також зазначають, що державний вплив може здійснюватися в процесі створення нових суб'єктів господарювання та їх закриття через систему регулювання та планування, що створює умови для об'єктивного контролю за діяльністю таких підприємств [4; 9].

Заслугує на увагу також і таке визначення: державне регулювання економіки – різновид державного регулювання взагалі, що уособлює господарсько-організаційну функцію держави, яка реалізується державою щодо народногосподарського комплексу як керованого [8].

До завдань державного регулювання економікою відносять і таке завдання, як «захист національних інтересів, як у внутрішній, так і зовнішній політиці» [5].

Визначаючи нормативно-правове забезпечення та організаційно-правові засади державного регулювання національної економіки, науковці акцентують увагу на такій формі державного впливу як створення законодавчих актів, що забезпечують встановлення і застосування державними органами правил (вимог), спрямованих на корегування економічної діяльності юридичними і фізичними особами, а в разі необхідності – застосування правових санкцій при порушенні норм і законів економічної діяльності. Для того, щоб державне регулювання національної економіки було високоефективним, результативним, необхідно створити відповідне макросередовище, яке зокрема включатиме: комплекс організаційно-правових заходів, розвиток інфраструктури, правові механізми стимулювання, ефективну систему захисту прав і відповідних інтересів усіх суб'єктів підприємницької діяльності. Таке макросередовище має відповідати суспільним і державним інтересам в країні. Слід зазначити, що існують різні наукові підходи до класифікації різних видів діяльності, що підпадають під поняття «державне регулювання економіки».

Аналізуючи це поняття ми ще раз переконалися, що державне регулювання економіки явище багатопланове, багатоаспектне, багатогранне і в науці розглядається в контексті методології різних наук – економіки, управління, юридичних і соціальних наук, історії тощо. Загалом виходимо із того, що державне регулювання національної економіки є складовою державного управління національної економіки.

Отже, щоб розкрити наукову проблему необхідно пройти всю систему наукових категорій, які розкривають рух будь-якого наукового пізнання. Ці та інші проблеми сьогодні на часі. На особливу увагу також заслуговує і проблема удосконалення науково виваженого понятійного апарату, його генеза розвитку. Адже категоріально-понятійний апарат науки неперервно розвивається. Вводяться нові терміни, не рідко запозичені із інших областей (соціології, математики, психології, державного управління, педагогіки та ін.), поглиблюється зміст понять, що використовується. У зв'язку з природнім відставанням понятійного апарату від змісту в економіці, як і в інших науках, що розвиваються, спостерігається невизначеність і неоднозначність змісту окремих понять, а також способів її презентації (подачі) у відповідних термінах, словосполученнях. Багато понять у вітчизняну науку заходять як слова іншомовного походження.

У зв'язку з цим нагальним завданням є чітке і однозначне виділення (і визначення основних базисних (базових, контрольних) понять (категорій). У контексті державного регулювання це: державне регулювання, дерегулювання, національна економіка, регуляторна політика держави.

При цьому слід пам'ятати про таке поняття, як ключові слова, які конкретизують ті чи ті категорії при розгляді певного сегменту економіки, або певної її підсистеми. Наприклад: об'єкт дослідження – система державного регулювання економіки, а предмет – одна із підсистем – управління в сфері державного регулювання економіки або нормативно-правові засади державного регулювання економіки.

Як відомо, окремі категорії, в тому числі і управління, нормативно-правові засади, діяльність та ін. можуть розглядатися і розглядаються як соціальна, психологічна, педагогічна, економічна категорія. У нашому випадку – дослідження в системі економічних наук тому і діяльність розглядається як економічна категорія конкретного предметного поля – де його сутнісні характеристики будуть зна-

чно різнитися, наприклад з педагогічними. Розглянемо більш детально таку категорію як діяльність: діяльність економічна і педагогічна діяльність.

У першому категоріальному визначенні діяльність економічна діяльність – це є процес суспільного виробництва, який спрямований на створення благ, необхідних для задоволення різноманітних потреб людей. Це ще й виробництво самого життя людей, оскільки при цьому забезпечуються засоби їх фізичного існування, а також реалізація і розвиток їх здібностей.

У другому – педагогічна діяльність – включає висунення виховних і пізнавальних завдань, планування змісту і засобів навчання, інформування, організацію, діагностику і корегування навчальної роботи, оцінку результатів освітнього процесу.

Таке порівняння ще більше нас переконує, в тому, що проблема визначення і доцільного використання наукових категорій є однією із провідних в методології науки, зокрема і в науковому дискурсі економіки. Категоріально-понятійний апарат науки, безперервно розвивається. Вводяться нові терміни, які часто запозичуються із інших областей («зворотній зв'язок», «місцеві органи управління», «обмін інформацією» і таке інше), а також досить багато термінів заходять у наукове поле економіки, як слова іншомовного походження. Так, за нашим дослідженням із питань державного регулювання економіки в наукове коло введено такі поняття, як: креативна економіка, смарт-економіка тощо.

Все це сприяє поглибленню змісту понять, які ми використовуємо. Формуючі нові поняття, наука збагачується поняттєвими категоріями, знімаються численні дискусії і різнопрочитання, які нерідко виникають із-за того, що окремі дослідники вкладають в окремі поняття досить обмежений зміст, який тільки частково дає уяву про явище і процес (у певному контексті, на певному етапі розвитку). Характерному у цьому відношенні є суперечки навколо визначення поняття «функції»

Отже, полісемія (багатозначність) багатьох наукових понять, в тому числі і в галузі економічних наук приводить до того, що визначеність їх тлумачення (розуміння) можливо досягти тільки в контексті розвитку того чи того економічного процесу, тієї чи тієї економічної діяльності, а також в певній системі розмірковування, дослідження. Тому всі поняття, які використовуються у конкретній системі (предметному полі) дослідження (наукового пошуку) повинні тлумачитися виходячи із відповідного (або відповідно до) аспекту розгляду (функціонального, структурно-функціонального, історичної ретроспективи, міжнародного (світового), теоретичного, практичного, порівняльного та ін.)

У кожному дослідженні (науковій роботі) необхідно дотримуватися наступних вимог: визначеності понять і термінів, чому сприяє чітке обмеження змісту понять, кожним терміном позначати лише одне поняття («предметна визначеність»): суворості (рамкової обмеженості) прийнятого аспекту розгляду («аспектна чистота»); однозначності і єдності розуміння, відповідності з прийнятими понятійними системами, що спрямовує на необхідність «вписування», «внесення», «введення» нових термінів у існуючу понятійну систему.

Таким чином, вибудувавши дослідження, як систему чітко субординованих категорій, понять і положень ми можемо при врахуванні всіх методологічних проблем сучасної економіки, досягти успіху і отримати наукову новизну проведеної роботи її наукової складової (теорії й практики).

Висновки з проведеного дослідження. Аналіз існуючого стану щодо формування терміносистеми поняття «державне регулювання економіки», засвідчив, що чіткий категоріально-поняттєвий апарат дає можливість чітко, зрозуміло викласти (подати) висвітлити (розкрити) результати наукового пошуку, доречно їх використати, обґрунтувати їх теоретичне і практичне значення.

Отже, поняття державне регулювання економіки розкривається через досить багатоаспектну систему категоріально-поняттєвого апарату, зокрема, визначення суттєвих характеристик самого терміну регулювання з урахуванням теоретичного і практичного світового досвіду регулювання економіки на різних етапах її розвитку; визначення мети, завдань, принципів, функцій, методів, норм і нормативів, засобів державного регулювання національної економіки.

Наша наукова публікація не претендує на повне вичерпне висвітлення питання. На особливу увагу, наприклад, заслуговує розгляд цієї проблеми через такі етапи наукового пошуку, як сам процес дослідження так і його наукове розкриття.

Враховуючи те, що особливе місце в державному регулюванні національної економіки посідає нормативно-правове забезпечення, яке включає закони та законодавчі акти органів центральної і місцевої законодавчої та виконавчої влади, доречним є подальше проведення досліджень в цьому предметному полі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Большой экономический словарь / Под. ред. А.Н. Азримяна. М.: Институт новой экономики, 1997. С. 25.
2. Гальцова О.Л. Інституційне середовище та регуляторна політика в розвитку АПК: європейський досвід та вітчизняні реалії. Інституціональний вектор економічного розвитку / Institutional Vector of Economic Development: [Збірник наукових праць]. Вип. 5(1). Мелітополь: Вид-во КПУ, 2013. С. 143–158.
3. Гач В., Россошанська О., Медведєва О. Побудова термінологічної системи форм організації наукового знання. Науковий світ. 2011. № 4. С. 15.
4. Гальцова О.Л. Державне регулювання економіки в контексті євроінтеграційних устремлень України: [монографія] / О.Л. Гальцова; Класичний приватний університет. Запоріжжя: Вид-во КПУ, 2014. 308 с.
5. Гринькова В.М. Тлумачний словник економічних термінів: [Навчальний посібник] / В.М. Гринькова, В.О. Корда. Харків: Гриф, 2001. 184 с.
6. Іленков А.Р. Термінологія та її роль у представленні знань, 2009. URL: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/2643/1/04.pdf>.
7. Мочерний С.В. Методологія економічного дослідження. Львів: Світ, 2001. 416 с.
8. Навчально-економічний словник-довідник (політекономія, мікроекономіка, макроекономіка, економічний аналіз, економіка підприємства, менеджмент, маркетинг, фінанси, банки, інвестиції, біржова діяльність): Терміни, поняття персоналії / Укладачі: В.С. Іфтемічук, В.А. Григорєв, М.І. Маніли, Г.Д. Шута // За наук. ред. Г.І. Башнянина і В.С. Іфтемічука. 2-ге видання, виправлене і доповнене. Львів: «Магнолія 2006», 2007. 688 с.
9. Скидан О.В. Кон'юнктура та перспективи світових аграрних ринків: регуляторна політика та Євроінтеграція: [монографія] / І.М. Волкова, О.М. Варченко, В.Є. Данкевич, О.В. Скидан [та ін.]. К.: Центр учбової літератури, 2013. 670 с.
10. Скидан О.В. Інституціональні засади формування аграрної політики України в контексті євроінтеграційних процесів у національній економіці: [монографія]. Житомир: Вид-во «Полісся», 2014. 328 с.
11. Федяєва М.С. Розвиток регуляторної політики держави в контексті євроінтеграційних процесів у національній економіці : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: спец. 08.00.03. «Економіка та управління національним господарством» / Марія Сергіївна Федяєва; Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2015. 20 с.
12. Шиян Д.В. Напрями оновлення методології досліджень в економічній науці. URL: <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/prpdaa/5.1/342.pdf>.
13. Стеченко Д.М. Державне регулювання економіки : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. 3-тє вид., випр. К.: Знання, 2006. 257 с.
14. Державне регулювання економіки: Навч. посібник / С.М. Чистов, А.Є. Никифоров, Т.Ф. Куценко та ін. К.: КНЕУ, 2000. 316 с.